కథ :

'తుది చూపు'

శ్రీ నేరళ్ల లక్ష్మణరావు

౧

"శ్యామం - శ్యామం"
సమాధానం లేదు.

"అబ్బాయి - శ్యామం."
"వస్తున్నా - నాన్నా."

ఆ వృద్ధుడు ఒక అడుగు వేసి కుమారుణ్ణి తన దగ్గరకు తీసుకున్నాడు. ఆ బాలుడు, తన యెదుట అశ్రుపూరితనయనాలతో నిలబడివున్న తండ్రిని చూచాడు. తండ్రి కుమారుని ప్రశ్నలకు సమాధానం యిచ్చాడు. ఇదువరకే ఆయన దుఃఖకారణం తెలిసినా కూడా వారి హృదయావేదానాన్ని అణచుకో వలసివచ్చింది. హృదయాంతర్గతహృదయాలలో చెలరేగిన భావోద్రేకాన్ని ఆపుకోలేక పోవడమే దీనికి కారణము.

పాప మా వృద్ధుడు భార్యపోయిన దగ్గరనుంచి తన యేకపుత్రుని తల్లికంటె కడు గారాబంగా పెంచుతు వచ్చేడు. పాలు త్రాగే పసికందు పదహారేండ్ల బాలు డయ్యేడు. వృద్ధుని సర్వాశయాలు ఆ బాలునిమీద పెట్టుకున్నాడు. అతనికి సర్వస్వం ఆ బాలుడే. తండ్రి అంధకార హృదయానికి కాంతినిచేకూర్చేడు.

తన యేకైకపుత్రుని ప్రయోజకునిగా చూడాలన్న ఆశయం తప్ప, అతని హృదయాన్ని కలత పరచేది వేరొకటి లేదు.

"ఆశయాలకడ్డు తగిలేది ఒక్క దారిద్ర్యమే" వారి జీవనాధారం భిక్షుకవృత్తి. ఆ బాలుడు ఉదయాన్నే గ్రామంలోకి పోయి "హార్మోనియం" వాయిస్తూ కీర్తనలు, మరాఠా పాటలను చక్కగా పాడుతూ వుండేవాడు. సూర్యుడు పశ్చిమాన్న కృంగే సరికి వసదిన సంపాదనతో యిల్లు చేరుకు నేవాడు.

ఈ విశాల విశ్వంలో వారి కున్నది. వారి పూరి శిధిల కొంప ఒక్కటే. ఆ దారిద్ర్య జీవనం వృద్ధుని హృదయాన్ని చీల్చివేస్తూ వుండేది. ఎలాగైన సరే తన కుమారుని దారిద్ర్యజీవనం నుంచి విముక్తి చేయించాలని సదా బాధపడుతూ వుండేవాడు.

తన ఆశయాలను నెగ్గించుకోలేకపోయేడుకాని దానికి తగిన సుంకం చెల్లించుకోవలసివచ్చింది.

శ్యామానికి సంగీతమంటే చాలా అభిరుచి, గాత్రంకూడా కడు శ్రావ్యంగా వుంటుంది. అందులో సహజంగా అందెవేసినవాడు. ఈ అద్భుత సమ్మేళనం అక్కడికి వచ్చిన "కలకత్తా నాటక సంఘం" వారిని బాగా ఆకర్షించింది. కొంత సంభాషణ మీదట బాలకుని పోషణ వ్యయాలు యివ్వడానికి అంగీకరించారు. మరునాడే దానికొక విషాద సంఘటన అడ్డు తగిలింది. శ్యామానికి ప్రపంచంలో సర్వం తన తండ్రే. అటువంటి తండ్రికి యీనాడు దూరం కావలసి వచ్చింది. తను వెంట నే వుంది. జీవితసమస్యతన్ను ఓ దార్చటానికి. తండ్రిని దారిద్ర్యం లోంచి తప్పించడమే పుత్రుని విధి. అని తలచేడు. కాని రాకు యీనా విషయంలో గొప్ప ఓదార్పు లేదు. చిన్ననాటినుంచి కడు గారాబంతో ప్రాణం కన్న ప్రీతిగా పెంచిన తన యేకపుత్రునికి దూరం కావలసి వచ్చింది.

నాడు శ్యామం లేని ప్రపంచం శూన్యం. విషాదంతో కృంగిన ఆ పేద హృదయానికి కొక ఆశాకిరణం సోకింది. అదేమిటి. తన కుమారుడు సంగీతంలో ప్రఖ్యాతి సంపాదించి, భావిజీవితాన్ని ఆనంద దాయకంగా చేసుకుంటే తండ్రి కంతేచాలు. తండ్రి కుమారు లిద్దరంగా పరస్పర వియోగానికి పరితపిస్తూ ఒకరి బాహువులలో నొకరు యిమిడి వున్నారు.

"కాలానికి హృదయం లేదు. పరుగెత్తుతూ వుంటుంది."

వారి పరస్పర భావాల్ని ఛేదించింది బండి తన రంకెతో...

ఆకరి పర్యాయం తండ్రి కొడుకు లేక మయ్యారు. గోరాహృదయంలో శ్యామం, శ్యామం హృదయంలో గోరా ముద్రితం అయ్యారు.

ఒకరు లేని ప్రపంచం మరియొకరికి శూన్యం.

"నాన్నా......"
"శ్యామం......"

ఇంక ఆలస్యానికి సమయం లేదు.

శ్యామం తండ్రి బాహువుల్లోంచి విడిపించుకొని బండిలో కూర్చున్నాడు. కూర్చున్నాడే కాని హృదయం తండ్రి మీదే వుంది.

పొగలు కక్కుకుంటూ బయల్దేరింది బండి. గోరా - శ్యామం కేసి చూస్తూ అలా నిలబడిపోయాడు. శ్యామంతో స్పష్టి మార్గం తప్పింది బండి.

ఆ ప్రయత్నంగా యింటి వంక మరలేడు గోరా. అప్పటి జనంలో తన్ని ఓదార్చేవాళ్లే లేక పోయారు. కుమారు డతనికి దూరమయ్యాడు. ఏదో తనలో తాను గొణుగుకుంటు యింటి దారి పట్టేడు గోరా. అందరు అతనిని చూచి హేళనగా నవ్వేరు. వారి పరిహాసాన్ని సహించటానికి అతనికి ఓపికేది? తనలో తాను "నాయనా - శ్యామం......" అని గొణుగుకుంటూ గృహాన్ని చేరుకున్నాడు.

(౨)

శ్యామం నాటక సంఘంలో చేరి యిప్పటికి నాలుగు సంవత్సరా లయింది. పూర్వంలా యిప్పుడు జీవనాధారంకోసం చేసిన శ్యామం కాడు, ఒక నటకుడు కాగలిగేడు. తన జీవితానికి అత్యంత వెలుగు చేకూరింది. ఐశ్వర్యం తన పూర్వస్థితిని తండ్రి త్యాగాన్ని కూడా మరపించింది. తాకట్టి స్థితికి రావటానికి పడ్డ కష్టాలను మరచేడు.

ఈ నాడు దానికి తానే నియంత. నాలుగు సంవత్సరాలు కృషిచేసి తానొక "పాటకుడు" కాగలిగేడు. ప్రజామోదాన్ని బడయగలిగాడు. తన మృదుమధుర కంఠంతో ప్రేక్షకులోకాన్ని మరపించాడు. కంఠానికి తోడు అతని అందం అతని కీర్తిని యినుమడింపు చేసింది. తానుకూడా అగ్రగణ్య నటకులలో ఒక డనిపించుకున్నాడు.

అతడు మహ పటిమగల ఓక్కుడా! నాటక సంఘం సర్వం తన చెప్పుచేతల్లో వుంది. నాటక ప్రపంచంలో కిరీటంలేని రాజుగా భోగాలను అనుభవిస్తున్నాడు. ప్రతి స్థల విజయాని కూడా నాటక సమయంలో పడుతు. నాటక విషయంలో సర్వ అధికారం అతని ప్రాణంమీదనే జరుగుతూంది.

ఆ నాటకరంగంలో శ్యామం ప్రఖ్యాత నటకుడు, లీల ప్రఖ్యాతనటి. లీల, శ్యామం యొక్క ప్రతిభను చూచి అతనితో నటించాలని వేరొక కంపెనీలో నించి వచ్చేసింది. ఆమె యీ కంపెనీలోకి వచ్చినప్పటి నుంచి ఆమెను కంపెనీలో చేర్చుకోవటానికి యింకెవరూ సమ్మతించలేదు. కొందరు. ఆమె విపరీతంగా దూషించేస్తుంటున్నారు. కొందరు, ఆమె అనేక నాటక సంఘాలని నిర్మూలం చేసిందన్నారు. వారెం తనుకున్నా శ్యామం అభిప్రాయాని కడ్డేది? ఆమె కంఠం అతి శ్రావ్యమని గ్రహించాడు. తరువాత ఆ విషయమై వివాదమే లేదు.

ఆమెను చేర్చుకోవడంలో శ్యామం అభిప్రాయం యేమిటో తెలియదు. లీల అందకత్తె. ఆమె వంకీలజుట్టు ఆమె అందాన్ని ద్విగుణీకృతం చేసింది. ఆమె కండ్లు పెద్దవి. వాటిలో ఒక విచిత్రమైన క్రౌర్యం కనిపించేది. ఆమె దుస్తులు కూడా విడనున్యంగానే వున్నాయి. ఆమె కున్న సక్తి అంతా ఒక చిన్నతోలు పెట్టె, దానిలో పన సాదరు సరంజామామాత్రం వుంది. శ్యామం ఆమె అందాన్ని చూచో, లేక కంఠ మాధుర్యం చేతనో గాని ఆమెను యెక్కువగా ప్రేమించేవాడు.

శ్యామం లీలలనటనం చూచి ఆనందించటానికి అనేకమంది గుంపులు గుంపులుగా వచ్చేవారు. ఎక్కడ చూచినా వీరిద్దరి పేర్లు మారుమ్రోగుతూవుం డేది.

కొంతకాలానికి వారికీర్తి పత్రికలతోపాటు వారి జీవితగాథలు కూడా ప్రకటనం ప్రారంభించేయి. లీల పూర్వపు విరోధులు, వీటిని ఆధారంగా చేసుకొని యింకా యెక్కువ దుష్ప్రచారం చెయ్యడం మొదలు పెట్టారు.

నెమ్మదినెమ్మదిగా నాటకంలోని భార్య జీవితంలోని భార్యగా మారింది. వారు నటించిన దమయంతి, శకుంతలలు శ్యామ్ జీవితంలో మహేంద్రజాల మహత్తును తెచ్చేయి. అతని ప్రేమ దినదినం దృఢపడుతూంది. ఆ ప్రేమ పిచ్చిలోకి మారే స్థితికూడా వచ్చింది. ఆట్టి నిస్సహాయస్థితిలో కనుపించేది - ఒక్కటే ; అది లీల. లీల సౌందర్యానికి తన జీవితాన్ని బలిచేయుడానికికూడా సిద్ధపడ్డాడు. ఆమె 'అభిసారిక' పాత్ర ధరించినప్పుడుగాని, తన పూర్వమిత్రులను కలుసుకోనటకు పోయినప్పుడుగాని శ్యామం ఆమెను పూజిస్తూవుండేవాడు. ఆమె పెనుదిరిగి కోపంతో విసుగు చెందినపుడు ప్రేమభాష్పాలతో ఆమె పాదాలని తడుపుతూ వుండేవాడు. లీలని తన అనుకూలంగా మరల్చుమని సదా భగవంతుని ప్రార్థిస్తూవుండేవాడు. సుఖాన్ని మరచి దానిని సాధించు సేవించేవాడు. ఈ విద్యను ప్రేమతో నేర్పినది లీలయే. ప్రేమోన్మాదం నరము మనసారా యిచ్చి వ్యామోహం సముచితమైన మతిభ్రమణం పొందుతూ వుండేవాడు. ఇట్టి మతిభ్రమణం నాటక విషయంలో రంగాన్లో వచ్చి నాటకాన్ని రసాభాస చేస్తూవుండేది.

3

పట్టణానికి పశ్చిమ దిక్కున కొన్ని పూరి గుడిసెలుండేవి. అందు నివసించేవారు భిక్షుకులు. ప్రపంచంవారిని విసర్జించినా కాని భగవంతుడికి వారే ఆప్తులు. వారి నివసిత చూస్తూవుంటే 'ఆ' మహాకవి వ్రాసిన 'గీతాంజలి' జ్ఞప్తికి వస్తూంది. వారిస్థితిని చూస్తూవుంటే వేదాంతాను భవం కలగక తప్పదు. ఉదయాన్నే గ్రామంలోకి పోయి సూర్యాస్తమయ వేళకి యిల్లు చేరుకుంటారు. వారి జీవితాలు అల్లా గడుస్తూ వుంటాయి. అన్యాయం, లోభం, అసూయ మొదలైన గుణములు వారిని బాధించటానికి వెరుస్తాయి.

వారి గుడిసెలే వారి జీవిత ప్రాసాదాలు. సూర్యచంద్రులు నివసించే వారి గృహాలు. భగవంతుడే దేవుడు నేర్పివేస్తాడు. అదే వారి జీవిత పరమార్థం. అటువంటి గృహ మొకటి. తానే స్వయంగా దాన్ని తన సంపాదించిన డబ్బుతో కట్టించి దానికి "శ్యామ్ నిలయం" అని పేరు పెట్టాడు. శ్యామానికి వివాహంచేసి, ఆ రెండు భవనాలు ప్రత్యేకంగా కట్టించిన నిండు సగులు జరిపి అనుకుంటూవుండేవాడు. అతని కండ్లకి కట్టినట్టు శ్యామం అగుపిస్తూవుండేవాడు. కొన్ని సమయాలలో 'ఆసావేరి' రాగం ఆలాపిస్తున్నట్లు, కొన్ని వేళలందు "హిందోళ" రాగం పాడుతూవున్నట్లు శ్యామం, అతని స్వప్నాలకి వస్తూవుండేవాడు. కొన్ని సమయాలలో 'భైరవి' రాగం తన శ్యామం ఎక్కడే పాడిలడని తనలో తాను మురిసి పోతూవుండేవాడు. అటువంటి సమయాలలో అప్రయత్నంగా "నాయనా - శ్యామం, అంటూ పలవరిస్తూ వుంటాడు. తిరిగి తనలో తానే "లేడు - యిక్కడ లేడు నా శ్యామం - కలకత్తా!" అంటూ ఒక నిట్టూర్పు విడిచేవాడు.

శ్యామం నాటకంలో చేరిన రెండు మూడు నెలలుమాత్రం 30 రూపాయలు పంపేవాడు. తరువాత మరిలేదు. ఒక పర్యాయం రాజు వేషంలో వున్న తన ఫోటోను పంపేడు. ఆ ఫోటోను చూచుకుంటూ గోరా తన హృదయపరితాపాన్ని అణచుకుంటూ వుండేవాడు.

అనేకసార్లు శ్యామాన్ని చూడటానికి కలకత్తా వెళ్లా లనుకున్నాడు. ఎందుకనో రాజువేషంలో వున్న కుమారుని చూచి నరల నిరాశ చెంది - "వెళ్లరాదు - అతడు రాజు - నేను భిక్షుకుడ్ని" అనుకుంటూ వుండేవాడు. శ్యామంతండ్రికి చింకి బట్టల వికారి యని తెలుస్తే అతని స్నేహితు లేమనుకుంటారు? వెంటనే - "తాను కలకత్తాకు వెళ్లితే కుమారుడు తన కేమి సహాయం చేయకం మాపుతాడో" అని దిగులు పడుతూవుండేవాడు. వెంటనే తన తెలివితక్కువకు తనలో నవ్వుకుంటూ "శ్యామం - నా కొడుకా!" అని ఆశ్చర్యపడుతూవుండేవాడు.

శ్యామం తండ్రిని విడిచి యిప్పటికి అయిదు సంవత్సరా లవుతుంది. అప్పుడప్పుడు తన క్షేమ సమాచారాలను కొంత సొమ్మును పంపేవాడు. ప్రస్తుతం సంవత్సరంనుంచి వరానం వహించాడు. కొడుకు దగ్గరనుండి ప్రత్యుత్తరాలు లేకపోవడం చేత తండ్రి నిరాశ చెందాడు. కొడుకు గురించి పరిపరివిధాల భ్రమపడుతూ వుండేవాడు. ఇంక నిరీక్షించడం యుక్తం కాదని నాటకసంఘంలో ఒక అధికారికి వుత్తరం వ్రాసేడు. సమాధానం లేదు. గోరాకి యేమీ తోచలేదు. నిద్రాహారాలు అసలే లేవు. చివరికి కలకత్తా ప్రయాణం నిశ్చయించాడు.

చిన్నతనంలో శ్యామంకోసం దాచిన డబ్బు కొంచెం వుంది. దానికి వ్యక్తికి యిష్టంలేకపోయినా ఖర్చుచేయవలసిన సమయం వచ్చింది - తప్పదు. కొంచెం తినుబండారాలను సమకూర్చుకున్నాడు. ఆ రాత్రే ప్రయాణం.

కలకత్తానుగురించి గోరా కేమీ తెలియదు. ఆకాశాన్ని అంటుతూవున్న ఆ మేడలు, విధి విరామం లేక విహరిస్తున్న కార్లు, గుర్రాలు "గంగా," మోతలు, ట్రాంకార్లు, సందడిలో గోరాకి కాళ్లు తడబడ్డాయి: హృదయంలో హృదయం లేదు. నాగరికత చెందిన పట్టపు మోతిలో కొడుకుని కలుసుకునే ఆశ అంతరించింది. దానికి తోడు శ్యామం అతన్ని మరింత కలతపరచింది. అనేకమందిని విచారించేడు, ఆ మహాపట్టణంలో శ్యామం జాడ చెప్పేవారే లేకపోయారు. అలా నాలుగు రోజులు నిద్రాహారాలు లేక పట్టణాన్ని గాలించాడు.

నాల్గవరోజున ఒక గుడిసె యెదురుగా అక్కడ నిలబడివున్న పెద్దమనిషిని అడిగాడు...

"ఆ కనబడేదే..." అన్నాడు ఆ పెద్దమనిషి భవనంవంక చూపుతూ. గోరా హృదయానికి కొంత శాంతి కలిగింది. అతడు ఆ భవనాన్ని చేరే లోపల ఒకకారు శరవేగంతో అతనిని దాటిపోయింది. దానిని అలాగా చూస్తూ గోరా. దగ్గర పారాకాస్తూవున్న వ్యక్తిని తన కొడుకువిషయం అడిగాడు.

"ఆ...యిక్కడే.. శ్యామ్‌ది ప్రఖ్యాత నటుల భవనం" అని సమాధానం యిచ్చేడు.

"ఉన్నాడా లోపల?"
"ఎవరు కావాలి - నువ్వు?"
"నేనా - శ్యామ్ తండ్రిని"
"అట్నా - లేదు."
"ఎక్కడికి వెళ్లాడు......?"
"ఇప్పుడే మాయిమునా నేటి నాటకం వుంది."

"ఆ! ఆ!..."అంటూ గోరా ఆ భవనంవంక చూస్తూ నీరయిపోతూ నిలబడిపోయాడు. వెంటనే స్టేజి కి పరుగెత్తాడు. తానుతెచ్చిన తినుబండారంమీద కొంగుపెట్టే సరికి కైలు శ్యామంతో కనలిపోతూంది.

ఎలుగెత్తి పిలిచాడు- ఏం లాభం? నిరాశ చెందిన హృదయంతో నిలువునా నీరైపోయాడు, గోరా. నగరంపైన నిర్దయుడు.

౪

నాటకసంఘం మళ్లా కలకత్తా చేరుకుంది. కాని వారిలో నాటికి వైషమ్యాలు పెరుగు

(17 వ పేజీ చూడుడు)

నెరసిన వెంట్రుకల ఔషధము

రంగుపూయనక్కరలేదు. ఆయుర్వేదచికిత్స తెల్లనిరంగును మార్చి శాశ్వతముగా వెంట్రుకలకు నలుపునిచ్చును గుణం కానిచో డబ్బు వాపసుచేయబడును. తెలుపు కొంచెమైయుండిన రూ 2-8-0 మధ్యరకమై యుండిన రూ 3-8-0 పూర్తిగాయుండిన రూ 5-0-0.

గమనింపు:— ఇది మెదడుకు కంటికి మంచి పోషణ నిచ్చు ఔషధము.

Dinrakshak Aushadhalaya,
No. 214 P. O. Rajdhanavar (Hazaribagh)

చిట్టి వరదం

(13-వ పేజీ తరువాయి)

వు[..] అట్లునే పట్టుకొని ఇవతలకు వ[చ్చా]డు వరదం.

'ఒరేయ్, మల్లన్నా! చాచు ఆ డ[బ్బా]. ఈ కాఫీ అందులో పోస్తాను. ఈ ఆకులోని వెనరట్లను తిని, అది తా[..]గు. పాపం, ఆకలితో కొట్టకుంటూ నా[..]వు!" అన్నాడు, బయట వున్న మ[ల్ల]న్నతో.

మల్లన్న డబ్బా చాచి కాఫీ అందుకు[న్నా]డు; అట్లను పుచ్చుకుని తిన[సా]డు. ఇదంతా, వరదం అమ్మకంట [పడిం]ది. వచ్చి— "ఏరా, నీకు [illegible] [illegible]యిందా, ఆ ముష్టివాడికి ఇ[illegible]?" అడిగింది కోపంతో వరదాన్ని.

"[illegible]మ్మా, వాడికి చాలా ఆకలేస్తో[ంది]. రెండు రోజులైంది, తిండి లేదు. వా[illegible] చా[..] బీదవాళ్లట. పాపం, [illegible] చావా[..] ఆకలికి ఎలా వణుకు[..]! ఒంటిమీద బట్టే లేదు!" [illegible] అన్నాడు వరదం.

"[illegible] ఇచ్చేశావేమిటి? నీకు ఆకలేయ[..]దూ?"

"నాకు ఆకలేసినా ఫరవాలేదే! వా[డి] సంగతి చూడు ఎలా గుందో!" అం[టూ], ఉర్రున ఇంట్లోకి పరుగెత్తుకొ[ని] వెళ్ళాడు. వాళ్ల అమ్మ అలానే అ[illegible] చూస్తోంది. అం[illegible] వచ్చేడు వరదం.

"మల్లన్నా!" పిలిచాడు మళ్లా మ[ల్ల]న్నను. 'ఏంటి' అన్నాడు మల్లన్న భ[య]పడుతూ.

"[illegible], [illegible]గేవా? అదేం, భయపడ[కు]! భయపడకు. ఇ[దు]గో, ఈ చొక్కా, చెడ్డీ, తొ[..]కో[..]. వర్షం కురుస్తోంది. [..]లే[..]." అం[టూ] [illegible] తెచ్చిన తన పా[త] చొక్కాను, చెడ్డీను ఇవ్వబోయాడు. [illegible], మల్లన్న అవి పుచ్చుకోలేక [..]. "ఏ[..]రా పుచ్చుకోవూ? చలేయ లేదా?" అడిగాడు [illegible] మాట్లాడలేక మల్లన్న. భయపడుతూన్నాడు వా[illegible], అమ్మవైపు తిరిగి, "అ[illegible]— నీవు చెప్పవే అ[illegible] కోపపడతావేమో నని వా[..] [illegible] తీసుకోకుండా వు[న్నా]డు. కోపపడతావా అమ్మా? [illegible] వాడి స్థితి?"

[illegible] అమ్మ మాట్లాడ[..] [..]రుకుంది. [illegible] మల్లన్నను పిలిచి బట్ట[లు] [illegible] వరదం.

[illegible] మల్లన్న వాటిని పుచ్చుకు[న్నా]డు. [illegible]

"[illegible]!" అన[illegible]. వాళ్ల అమ్మ [illegible] చూ[..] — "కోపమా అమ్మా? [illegible] దానికి ఏంటే కొట్టు." అంటూ దగ్గి[రకు] వచ్చాడు.

వాళ్ల అమ్మ వాణ్ణి [illegible] హృదయానికి హత్తుకొని ముద్దు పెట్టుకుంది!

'తుది చూపు'

(9-వ పేజీ తరువాయి)

తున్నాయి. లీల విషయంలో కంపెనీవారికి పూర్తిగ అసంతృప్తి, ద్వేషభావము పెరిగింది. నటకులలో బయల్వెడలిన యీ అసంతృప్తిని అణచివేయటానికి అధికారులు ప్రయత్నిస్తున్నారు. కలకత్తాలోని ప్రేక్షక ప్రజాహృదయంలో శ్యామ్, లీలలపై అనుమానం ప్రబలింది. శ్యామ్ గాత్రాన్ని ఆమోదించిన ప్రజ యీనాటికి వ్యతిరేకులయారు. అమితంగా త్రాగడం మూలాన గాత్రం చెడిపోయింది. నాటక సమయంలోకూడ స్పృహతప్పి పడిపోతూ వుండేవాడు. నానాటికి అతనిపై ద్వేషభావం ఎక్కువ అవుతూంది. దానిమూలంగా కంపెనీ నాటకాలకు ప్రజాదరణ తగ్గిపోయింది. నాటకాలను దర్శించేవారే లేరు. కంపెనీకి అధికంగా నష్టం కలిగింది. దాని ఫలితం అందరూ యెరిగిందే.

శ్యామ్ - లీలలు కంపెనీని విడిచారు. శ్యామ్ తన విపరీత చేష్టలకు పశ్చాత్తాపం పొందక [illegible] యీతని [illegible] గమనించి లీల, విడిచి తన పూర్వపు కంపెనీకి వెళ్లిపోయింది.

శ్యామ్ కండ్లు తెరచాడు. తన స్థితిని గ్రహించాడు. దీనికి కారణం తన విపరీత నడవడియే నని తెలుసుకున్నాడు. లీలకోసం యెంత డబ్బు వెచ్చించాడో ఒక్కపర్యాయం జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నాడు. ఆ దుర్భరమైన దుఃఖం శ్యామ్ హృదయానికే తెలి[..]! గాత్రం చెడిపోయింది, శ్యామ్ శూన్యవశిష్టుడైనాడు. అంతరంగికంగాను, బాహ్యంగాను కూడా పూర్వస్థితిని పొందేడు. దుఃఖాన్ని క్షణమాత్రం మరువడం కోసం [illegible] [illegible] మోహంలో మునిగిపోయాడు. తా[ను] వేలు పెట్టని దుర్వ్యసనమంటూ మరొకటి లేదు. తన ప్రతిష్ఠని ప్రఖ్యాతినిగూడ మరచేడు. [illegible] శ్యామం దేహ[..] [illegible] సన్న గిలిపోతూంది. దానిమూలంగా ఆసుపత్రిలో అనేకశస్త్ర చికిత్సలకు లోబడ్డాడు. ఆయువు సంపూర్ణంగా వున్నప్పుడు యేవీ యేమీ చేయలేవు.

శ్యామ్ ఆరోగ్యవంతుడు కాగలిగేడు; తనలో పరిపూర్ణ పరిణామం పొందాడు. పూర్వపు స్థితిని గ్రహించాడు. తన తండ్రి దుస్థితినిగూర్చి విలపించాడు. పూర్వపురోజులు స్మరణకు వచ్చాయి. హృదయ వేదన క్షణక్షణానికి పెరిగిపోతూవుంది. మరల తండ్రిని చూడడం యెలా? తన స్వగ్రామానికి బయల్దేరాడు.

కలకత్తానుంచి స్వగ్రామం చేరుకున్నాడు [గోరా]. కుమారుని కలుసుకోలేకపోవడంచేత విచారంతో స్టేషనునుంచి [వస్తూ] దారిలో స్పృహతప్పి పడిపోయాడు. ఎవరో దయార్ద్ర హృదయుడు అతనిని ఆసుపత్రిలో చేర్చాడు. [గోరా] చాలా అపాయకరమైన స్థితిలో వున్నాడు. అతని స్థితిలో వైద్యులు కూడా ధైర్యం లేదు. సర్వకాల సర్వావస్థలయందు కూడా [గోరా] "నాయనా - శ్యామం" అన్న పలవరింత తప్ప మరొకటి లేదు. భగవంతుని మరువలేదు. కొన్ని సమయాలలో "భగవంతుడా, శ్యామ్‌మీద వున్న ప్రేమ నీమీద కలిగేటట్టు [చే]య్యి నాయనా" అంటూ ప్రార్థిస్తూవుండేవాడు.

వైద్యులకి గోరావ్యాధి యేమిటో జాడ తెలియలేదు. కొందరు, వ్యాధి పూపిరితిత్తుల సంబంధమని, మరికొందరు హృదయమునకు సంబంధించినదని అన్నారు. వాగ్వివాద రంపరానంతరం వైద్యులు రోగము ఉబ్బస (Asthma) క్రింద తేల్చారు. వైద్యులకు గోరా విషయంలో ఏమి చెయ్యడానికీ తోచలేదు.

నన్ను ముందు రెచ్చిపెట్టుకొన్నప్పుడెల్లా, "నాకు పం[..] డెందుకమ్మా? [శ్యా]మాన్ని చూపిస్తే చాలు" అంటూ వుండేవాడు. [గోరా] [illegible]పాలతో [illegible] ప్రదర్శిస్తూవుండేవి.

మరునాటిదినం-[..]దయం [illegible] దవుతుంది. [illegible] తన లేతకిరణ పుంజాలతో ప్రపంచాన్ని వెలిగించాడు.

గోరా భగవంతునికి తన [..] [..] విప్పుతున్నాడు. నిర్మల హృదయంలో శాంతి అతని ముఖంలో ప్రతిఫలించింది. ప్రార్థనానంతరం గోరా తన పక్కమీదికి వొరిగాడు. ప్రక్కనే వున్న కుర్చీలో కూర్చుని వున్నాడు డాక్టరు.

"డాక్టరుగారు! నా భగవంతుడు నాతో మాట్లాడేడు."

"ఏమని?"

"శ్యామం మళ్లా నాదగ్గరికి వస్తాడని."

"అవును, ఆ మాట నిజం ఆయన సర్వజ్ఞుడు."

"ఏవిధంగా సత్యం - డాక్టరుగారు? మళ్లా నా శ్యామాన్ని నేను చూడగలుగుతానా?"

"విచారించవద్దు, తప్పక చూస్తారు - ఆ బాధ్యత నాది."

"తప్పక చూపిస్తారు కదూ!"

"ఆ - తప్పక చూపిస్తాను - మీరు కొంత విశ్రాంతి తీసుకోండి."

ఆ మాటలతో గోరాహృదయంలో శాంతి ప్రసరించింది. అప్రయత్నంగా కండ్లు మూతలు బడ్డాయి.

కొంతసేపటికి కండ్లు తెరిచాడు. యెదురుగా యిద్దరు వ్యక్తులు నిలబడివున్నారు. వారిలో ఒకరు డాక్టరని గుర్తించాడు; కాని రెండవ వ్యక్తి అపరిచితుడు. కొంతసేపు దీక్షగా ఆ వ్యక్తివంక చూచాడు. కొంత పరిచయం వున్నట్లుగా తోచింది.

"ఎవరు మీరని ప్రశ్నించాడు.

"నేను.. ..."

కంఠస్వరం కొద్దిగా మారినా పూర్వపరిచయంవల్ల కొడుకని గ్రహించాడు.

ఇంతలో కుమారుడు "నాన్నా!" అనిపిలిచాడు.

"నాయనా!... శ్యామం!!" అంటూ గోరా అలా నిశ్చేష్టుడైయిపోయేడు. కంటినిండా నీళ్లు నిండాయి. వారి ఆనందం చెప్పతరం కాదు. వారిరువురు ఒకరినొకరు గాఢంగా కౌగిలించుకొన్నారు. ఆనందపారవశ్యంలో యిరువురికీ నోట మాట లేదు. కొంతసేపటికి, ప్రక్కనేవుండి వారి ఆనందాన్ని పంచుకొన్న డాక్టరు వారిరువురినీ వేరుపరచి-గోరాను పరుండపెట్టాడు.

శ్యామ్ తండ్రిముఖాన్ని తుడిచాడు.

"నాన్నా!" ఆఖరికి మిమ్మల్ని కలుసుకోగలిగాను.

"నాయనా - శ్యామం, సరియైన సమయంలో వచ్చావు. జీవితంమీద ఆశ పోయింది. ఇంక జీవించను. మనకి భగవంతుడే శరణం." ఆ సమయంలో దివంగతయైన భార్య జ్ఞప్తికి వచ్చింది. మరి మాట్లాడలేకపోయాడు. శ్యామాన్ని మళ్లీ కౌగలించుకున్నాడు. మరుక్షణం జీవితజ్యోతి అంతర్థానమయింది. ముఖవికాసంలో యే క్లిష్టి మార్పూ లేదు.

"నాన్నా!......నాన్నా!!" అంటూ తండ్రిమీదపడి శ్యామం బిగ్గరగా యేడ్చాడు. మరల అతనిహృదయంలో, "నాయినా— శ్యామం" అన్న తండ్రిమాటలు ప్రతిధ్వనించాయి.

పెద్దన దానశాసనాలు

(15-వ పేజీ తరువాయి)

శేతకోపయతికి ఘనలదు
కుశాగ్ర కోపయతికిని సుచరితమహాత్మ్య
ర్మత నిరతికి జతురాగమ
పరేనాయతనియతికి నహిపో సంభృతికిన్.
అఖిలపారికాంక్షికౌశ్రియపర్వతా
లోపకంఠమునకు లోకకర్త
చేర నేగి యావల బారకంబున డిగ్గి
యధివసించియుండు నస్థితోడ."
"బాలరసాలకిసాలము
గ్రోలును బలికెడి పికంబు కోయన జాలం
జాలింబడి యాయన మరు
రాలాపము లనియె నానవరమున వినగన్."

పెద్దన తన మను చరిత్రములో శేతకోపయతి నిట్లు స్తుతించినాడు:

"కాలంతుక్ పద్ధతుల విద్యా
నిలయుక్ గగనాకటాక్షనివిసర్పి తాన్న
దళితా[..] [..]జనదురిత
చ్ఛలగాథ ధ్వాంతసమితి శేతకోపయతిన్."

ఆంధ్రకవితా పితామహుడన కాచార్యత వహించిన శేతకోపయతి సామాన్యుడై యుండ రాదు. అతడు విద్యానిలయుడు. తన కటాక్షమాత్రముచేతనే శిష్యజనుల యజ్ఞానమును బోగొట్టజాలిన ప్రతిభాశాలి, ప్రజ్ఞాప్రభాసంపన్నుడు.

తన యాచార్యు[..] నీ శేతకోపయతిపేర కోకటమునకు శేతకోపపుర మని పేరిడి శ్రీవైష్ణవులకు సర్వాగ్రహారముగా దానముచేయుట మాత్రమేగాక పెద్దన్న మఠికొ[..] [illegible] ములనుగూడ నొసగెను. దక్షిణ[..]శాసనసంచయమున పెద్దన కృతముగా నొక దానశాసనము కలదు—

'కృష్ణరాయనమఃశ్రీ. శుభమస్తు శ్రీమతే రామానుజాయనమః స్వస్తిశ్రీ మ[హా]రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలు పృథివీ సామ్రాజ్యం సేయుచుండగాను, స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వ[..]రుషం[..] అగు నేటి ప్రమాది సంవత్సర కార్తీక [illegible] పుణ్యకాలమందు శ్రీమ[..] [illegible] ఆశ్వలాయ[న] సూత్రం [..] శాఖాధ్యాయులైన అల్లసాని చొక్కరాజుగారి పుత్రులైన [illegible] పెద్దనార్యులు శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలు తమకు నాయంకరమున పాలించిన కటివాటి సీమలోని అంకన్నారి గ్రామము [illegible] [illegible] వరద రాజపెరుమాళ్ల సగరు [..] [illegible] వరద రాజనాజ పెరుమా[ళ్ల] [illegible] ప్రతిష్ఠచేయించి అపెరుమాళ్లకు అంగరంగ వైభవాలకున్ను నిత్యనైవేద్యాలకున్ను [illegible] కున్ను [illegible] [illegible] కటివాటి సీములోని అన్నారి గ్రామము [illegible] అన్నారి [పెరి] యని తొలగులు [illegible] [మి] పు వాండ్లతొలగులు కిందనున్న కలిగి యల్లి [illegible] యల్లికు తూర్పు కొలంగి [illegible] యల్లికు దక్షిణం [illegible] వాళ్ల కుంటకు ఉత్తరం [రసోటి] [illegible] మర యీ చతుస్సీమలలో [illegible] [illegible] [కుం] ట్టను ఉ తిరప్పుత్తి [illegible] యాచి[..] ఉత్తరం వరదరాజపురమున్ను అష్టభోగ తేజస్వామ్య [illegible]ంగాను హిరణ్యోదక దానధారాపూర్వకముగాను యాచంద్రార్కస్థాయిగాను [illegible] గాను సమర్పించి[తి]గాన యీ వరదరాజ పెరుమాళ్లకు యీ వరద రాజపురమున్ను యీ క్షేత్రమున్ను ఆచంద్రార్కముగాను నెల్లగలది యీ ధర్మానకు [illegible] యైనను అహితం తలంచినవారు, [illegible] గోబ్రాహ్మణ వధచేసిన [illegible] [illegible] స్వదత్తాం పరదత్తాం వా యోహరేత వ[..] [..] రాంషష్టి సహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమిః దానపాలనయో మధ్యే దానాచ్ఛ్రేయోనుపాలనం దానాత్ స్వర్గ మవాప్నోతి పాలనా దచ్యుతం పదం. శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.'

దక్షిణదేశశాసన సంచయము - [..] యూరొ 623 [..] 1915.

ఈ దానశాసనమువలన శ్రీకృష్ణదేవరాయలు పెద్దన కవీంద్రునకు కటివాటిసీములో అన్నారను గ్రామము[..] [..]నాయంకరముగ పాలింప నొసగినట్లు తెలియుచున్నది. అతడు తనకు [illegible] యా గ్రామములో వరదరాజపురమను కొంత భూమిని వరదరాజస్వామివారి నిత్యనైవేద్యాది కైంకర్యములకై సమర్పించెను.

ఇపుడు పేర్కొనిన పెద్దన దానశాసనముల వలన కృష్ణరాయ [illegible] పెద్దన చెప్పిన పద్యములోని 'కోకట గ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు లడిగిన సీమలయందు [illegible]' నన్న పాదము లోని [illegible] గలము. ఘండికోట సీమలో కోకటము, గుల్లపాడు అను గ్రామములను, కటివాటిసీమలో నన్నారు గ్రామమును పెద్దనకు కృష్ణరాయలు దానముగా తెలియుచున్నది. ఘండికోట సీమయు, కటవాటిసీమయు పెద్దన 'యాతేకటిసీమలు' కోకటము (శేతకోపపురము), గుల్లపాడు (స్మార్తబ్రాహ్మణాగ్రహరము), అన్నారు అనునవి రాయలవారొసగిన 'కోకట గ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబులు'—ఇంక మనకందని గ్రామములును ఉండబోలును!